

Mål & Mæle • 4

16. årgang 1993 December

Celcius, basedow, cardigan og silhuet

er blandt sprogets hundreder af eponymer, dvs. ord som er dannet på grundlag af personnavne. Læs om hvordan der gennem historien er rejst sproglige mindesmærker over fremtrædende mænd og kvinder
side 3

Var Jesus et sludrehoved?

Den moderne tekstteori beskæftiger sig med at undersøge hvad der får sætninger til at hænge sammen til afsluttede tekster. I artiklen analyseres lignelsen i Det Nye Testamente om kongesønnens bryllup. Der er ikke megen sammenhæng hos Matthæus, noget bedre er det dog hos Lukas. Men hvor finder man den bedste version?
side 8

Skrivetime

Procesorienteret skriveundervisning har været et pædagogisk slagord i flere år, men hvad er det egentlig? Mål & Mæle bringer et eksempel på hvordan det kan udmøntes i praksis
side 16

Navne

Her er friske resultater fra navneforskningen. I artiklen »Dyrlæge og dødslagter« fremlægger en dansk dialektforsker helt nyt og spændende stof om navne
side 21

Sprog og typografi

Forfatterens hårde slid med at sætte sprogets byggeklodser sammen ødelægges alt for ofte af en typografi som ikke tilgodeser læserens interesser, med andre ord læseligheden. Det er et problem som er blevet endnu mere aktuelt efter at pc'en har lagt et helt trykkeri i skødet på hvem som helst
side 25

Sprogligheder 2

Hr. Hybenkradser . . . 3

Var Jesus
et sludrehoved 8

Skrivetime 16

Dyrlæge og
dødslagter 21

Stakkels forfattere . . . 25

Sprogviden 32

Sprogpamperen kan først og fremmest kendes på sin jernvilje til konstant at markere, at han eller hun er nært knyttet til et betydningsfuldt miljø, hvor almindelig tale ikke slår til.

Jesper Klit

SPROGLIGHeder

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Carsten Elbro, Erik Hansen og Ole Togeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Pia Rasmussen

Institut for Almen og Anvendt
Sprogvidenskab

Københavns Universitet

Njalsgade 86, 2300 København S

og mærk kuerten Sprogligheder.

? Udtale

Jeg håber I kan hjælpe os med et spørgsmål vedrørende udtale.

A: Har du husket pengene?

B: Åh.

A: Har du glemt dem?

B: Ja, undskyld. Du får dem igen på mandag.

Vi er indvandrerlærere og underviser i udtale. Nu er vi nogen stykker der er blevet uenige om hvordan vi udtaler ordet »dem« i »Du får dem igen«. Altså i normal hurtig tale. Jeg mener at der ikke er noget »d«, tungen bliver nede i undermund. Min kollega mener at kunne høre et »d«. Hvis der ikke er noget »d«, så er der en pause eller et eller andet mellem »får« og »dem«. Vi siger jo ikke »får«. Kan I sige noget om det?

Op er der forskel på »dem« efter »glemt« og efter »får«. Jeg forestiller mig at »d« kommer med efter »glemt«, fordi tungespidsen allerede er oppe i ganen, men

jeg er ikke sikker. Hvordan er det med det?

Er der mon forskelle på nævnte udtale i de forskellige landsdele?

P.S. Det er et godt blad I laver.

Med venlig hilsen

Tue Eriksen og min kollega,

Iver Fischer

Indvandrerlærere ved Dansk

Flygtningehjælps Sprogskole i Århus

! Kære Tue Eriksen og Iver Fischer

Det ser ud til at det er en meget realistisk udtaleundervisning I giver jeres elever. De kommer i al fald ikke til at ligge under for den illusion at der er en tæt forbindelse mellem skrift og udtale i dansk.

Jeres spørgsmål er ikke velegnet til forklaring på tryk, men jeg skal forsøge.

Mth. første spørgsmål kan I have ret.

Nogle vil også i hurtig tale have et tydeligt d med i *du får d'm igen*, andre går direkte til m'et: *du får'm igen*. Det er rigtigt at *får'm* ikke udtales på samme måde som *form*. Forskellen er først og fremmest at *form* er én stavelse, mens *får'm* er to, ligesom i den mere adstadige forbindelse *får dem*. Men der er én ting til: Lukkelyden d er jo forsvundet i *får'm*; men hos mange er den der bare alligevel, nemlig som et gane-sjelslukke, således at lukkelyden kommer frem gennem næsen, samtidig med at m'et udtales. Forbindelse kan i en meget primitiv lydskrift gengives som *får'b'm*.

Som sagt, det er umuligt at forklare det tilfredsstillende på tryk!

Der må også være to måder at udtale *glemt dem* på. Nemlig den du beskriver, altså med et udtalt d, og med bortfald af t; *glemt dem* udtales altså på samme måde som *glem dem*. Men der er også samme løsning som ovenfor, altså med næselukkelid: *gleimt'm* eller rettere: *glem'm*. Eller måske snarere *glemb'm*.

EH

Hr. Hybenkradser

– hvem var det?

I nr. 4, 1992 henledtes vores opmærksomhed på ting og begreber, der har deres oprindelse i personnavne. Og hvor tit tænker vi over, at en masse af de ord, vi bruger i det daglige, er dannet på denne måde? Begynder man først at »samle« på *eponymer*, som man også kalder dem, bliver det hurtigt en sport. En spændende, men unægtelig anstrengende sport, for der skal læses mange opslagsværker for at trække dem ud. Der skal også en vis sortering til, for inden for f.eks. faglig terminologi er der talrige ord, som kun har specialistens interesse, og det følgende vil derfor kun omhandle ord, som såkaldt almindelige mennesker støder på.

Fysikkens verden

Helt tilbage fra skoletidens fysiktimer kender vi en lang række »enheder«, som har fået navn efter en person, f.eks. ampere, watt, ohm, fahrenheit, celsius, røntgen og hertz. Mange af os er daglig – måske uden at vide det – i kontakt med den engelske fysiker *J. P. Joule*, nu da vi ikke længere tæller kalorier. I forbindelse med Tjernobylulykken hørte vi ofte om becquerel, men tænkte vi i den forbindelse på, at det ord stammede fra fysikeren *Antoine-Henri Becquerel*, der arbejdede tæt sammen med ægteparret *Marie og Pierre Curie*, som hver for sig og sammen lagde navn til måleenheden curie, temperaturgrænsen curiepunkt og grundstoffet curium? Sammen modtog de tre i 1903 nobelprisen, som har navn efter den svenske kemiker og opfinder *Alfred Nobel*, efter hvem man også har opkaldt grundstoffet nobe-

lium. Flere grundstoffer har i øvrigt navn efter personer, f.eks. bohrium og hahnium.

I vort almindelige ordforråd indgår også geigertæller, richterskala, pasteurisering og kardanaksel (efter italieneren *Cardano*). Noget så almindeligt som at vulkanisere har navn efter den romerske gud for ild og smedekunst, og når en vulkan hedder som den gør, skyldes det, at Vulkan havde sin smedje inde i bjerget Etna.

Et stort antal fysiske, matematiske og biologiske »love« bærer i øvrigt navnet på dem, der i sin tid fandt dem: *Archimedes*, *Newton*, *Mendel*, *Pythagoras*, *Kepler* osv.

Medicinens verden

Her er der et utal af eponymer. I kroppen finder vi de langerhansske øer efter den tyske læge *Paul Langerhans*, det eustakiske rør efter italieneren *Bartolomeo Eustachio* og de bartholinske kirtler efter den danske læge Caspar Bartholin. Syfilis og p-pille, ja selv kondom siges at have navn efter en person, og det sidste var genstand for behandling i brevkassen *Sprogligheder* i M & M nr. 2, 1993. Spørgeren havde i Lademanns Leksikon fundet en meget lakonisk oplysning om, at kondom er »opkaldt efter opfinderen Conton«, og opslag i forskellige andre værker havde ikke givet mere. I svaret sagdes, at »det eneste man ved om monsieur Conton, er øjensynlig at han har lagt navn til dimsens«. Det er kun næsten rigtigt. Gyldendals Fremmedordbog, Encyclopedic World Dictionary og Standard Dictionary of the

English Language nævner alle en *engelsk* læge fra 17. eller 18. årh. som op-havsmand, men er ikke helt enige om, hvorvidt han hed *Conton* eller *Condom*. *Lægen* Conton nævnes også i den store Webster »of the English Language«, medens han pudsigt nok i den lille Webster »of the American Language« er ud-nævnt til *oberst*. Klinisk Ordbog har ud-over lægen Conton også den alternative forklaring, at kondom kommer af det latinske *condere* = at skjule eller til-dække. Der er altså muligheder nok, og bare dette ene eksempel viser, hvor ra-sende interessant det er at bore i disse ord, og samtidig at man nok aldrig bli-ver færdig, men det vigtigste er måske heller ikke nødvendigvis at kende sand-heden.

Blandt sygdomme nikker vi genken-dende til navne som *Basedow*, *Alzhei-mer*, *Down* og *Scheuermann*; den sidste er for resten dansker. Parkinsons syg-dom har navn efter den engelske læge *James Parkinson*, og ham må vi endelig ikke forveksle med *C. N. Parkinson*, som er ophavsmand til Parkinsons lov, ifølge hvilken et administrativt organ årligt vokser med 5-6 % – uanset ar-bejdsomængden.

Bibelen

Allerede Gamle Testamente har givet os nogle ord, hvor en persons handling for årtusinder siden er blevet del af vort dagligsprog: salomonisk visdom, ben-jamin, laban, jeremiade og at onanere. En uriaspost er en livsfarlig stilling, medens en jobspost er en meddelelse med sørgeligt indhold for modtageren; et uriasbrev er derimod et brev, hvis indhold er skadeligt for overbringeren. Fra Ny Testamente hæfter vi os navnlig ved *Judas*, hvis navn er blevet betegnelsen for en forræder, og vi kender judaskys, judaspenge i to betydninger og judas-øre, som er en ørelignende svamp, der

navnlig vokser på gamle hyldetræer, og Judas hængte sig – så vidt vi ved – i en hyld!

Mytologi og oldtid

Fra de gamle grækere har vi en lang række ord, som vi nok kan høre snerper mod en person, uden at vi dog altid ved eller tænker over hvilken. Nogle ord er navnet på en person, f.eks. *nemesis*, *a-donis*, *mentor*, *nestor* og *atlas*. Hvorfor hedder det et atlas? Jo, for på titelbladet af Mercators kortsamling fra 1500-tallet var der et billede af titanen *Atlas*, som bærer himmelhvælvingen. Ekko, flora og fauna er også personnavne. Andre ord er sammensætninger som damo-klessværd, augiasstald, sisyfosarbejde og tantalus kvaler. Vi har alle lært som børn, hvorfor det hedder en akilleshæl, men at en meget kraftig stemme kaldes en stentorrøst, fordi en af grækernes he-rolder ved Troja hed *Stentor* og havde en stemme, der kunne overdøve 50 mand, er vi også klar over det? Måske får ordet akademi os til at tænke på Platon, men det er jo ikke dér navneforbindelsen er. Nej, men Platon grundlagde sin skole i Athen på en beplantet plads, som var viet til den attiske hero *Akados*. En fremmedfører eller museumsomviser kaldes en cicerone, fordi professionens medlemmer er kendt for at tale lige så meget som den berømte romerske taler *Cicero*, om end ikke nødvendigvis lige så godt! Muligvis får vi, når vi dør, et mau-soleum; et sådant byggede nemlig dron-ning Artemisia for sin mand, kong *Mausolos* i Halikarnassos, og det var kendt som et af Oldtidens syv under-værker.

Blandet oprindelse

I klædedragten har vi bl.a. cardigan, ha-velock (det er den slags overtøj Sherlock Holmes går med), raglan og spencer, som alle er personnavne, og når vi kom-

mer til det, vi spiser og drikker, er der talrige eksempler. Vi får bøffer med navnene *Lindström*, *Wellington* og *Stroganoff*, og bechamelsovsen skylder vi Ludvig d. 14.s hushovmester *Louis Markis de Bechamel*. Vi bruger maggi-terninger, som har navn efter en schweizisk fabrikant, og flere desserter har navne efter for længst afdøde berømt-heder, f.eks. coupe Melba efter den australske sangerinde *Nellie Melba*. Vi drikker dry martini, ikke efter vermouthmærket, men efter en amerikansk bartender, der hed *Martini* eller *Martinez*, og en Rob Roy, som endelig skal indeholde *skotsk* whisky (med bourbon hedder drinken Manhattan) er opkaldt efter *Robert MacGregor*, en højlandsfribytter der gik under navnet *Rob Roy* og var kendt som den skotske Robin Hood. En hybenkradser, stærk krydret vin eller snaps, som vi trænger til, når vi er forkølede, er sammensat af en forvanskning/fordanskning af navnet på lægekunstens fader *Hippokrates* og så det at kradse – nemlig i halsen. Apropos drikke er der et andet ord, som viser, at vi ofte skal gennem flere led for at finde forklaringen. I England var der i 1700-tallet en admiral Vernon. Han gik med kamelhårskappe, og en sådan hedder på engelsk grogram cloak. Af den grund kaldte matroserne ham *Old Grog*. Han beordrede i 1740 matrosernes rom fortyndet med vand, og derfor hedder en toddy bestående af varmt vand med rom en grog. Jamen, er det ikke forunderligt?

Det hænder ikke så sjældent, at vi spiser en kage, der er opkaldt, en sarabernard, en napoleonskage eller en bodilipsenkage. Og *Bodil Ipsen* møder vi også i filmprisen Bodil, men her må hun dele æren med *Bodil Kjer*. I forbindelse med filmprisen Oscar kender vi til gengæld ikke mandens fulde navn, men ved kun, at da statuetten blev præsenteret,

Kejser Augustus

skal en af filmakademiets sekretærer have udbrudt: »Gud, den ligner præcis min onkel *Oscar*!«

I musikkens verden møder vi saxofonen, der har navn efter sin belgiske konstruktør, og sousafonen, som navnlig anvendes i militærorkestre og da også har sit navn fra marchkomponisten *John Philip Sousa*. Det kan godt være, at schrammelmusik, der er en populær østrigsk genre udført af 2 violiner, harmonika og guitar, ikke er nogen fryd for øret, men navnet skyldes en østrigsk komponist *Joseph Schrammel*.

En teddybjørn har navn efter den amerikanske præsident *Theodore (Teddy) Roosevelt*, som – skønt passioneret jæger – under en jagt i 1902 afviste at skyde en (for) lille bjørn. Ordet boykot stammer fra en godsforvalter, der havde en del vrøvl med irske bønder,

som ville forhindre ham i at få høstet, og at lynche skyldes en mand fra Virginia, USA, men hans fornavn, hvornår han levede, og om han var offer eller tilskyn-der, hersker der tvivl om, og man kan så-

R. Diesel

gar finde den forklaring, at *linch* er et gammelt engelsk ord for revselse. På samme måde findes der flere variationer af oprindelsen til ordet silhuet. Her er der enighed om, at manden var den franske finansminister *Etienne de Silhouette*, men *historien* fortælles forskelligt. Én går ud på, at Silhouette købte et slot, og da det blev dyrere, end han havde beregnet, var der ikke store summer tilbage til malerier, hvorfor han udstyrede slottet med »sparebilleder« i form af hjemmelavede silhuetklip. En anden siger, at han som finansminister var så forhadet, at der blev sat karikaturer af ham i omløb i form af silhuetklip. Og endelig siger en tredje, at han var så forhadet, at de plukkede skatteborgere følte sig reduceret til rene skygebilleder.

Hele udtryk som at kende sine pappenheimer, være lykkens pampilius eller at gå rabundus hører også med i samlingen. Historien om Rabundus er ret tvivlsom, men manden har nok engang

levet i Lübeck. Her boede også – men ikke nødvendigvis samtidig – en bogtrykker *Joh. Ballhorn*, som havde det med at »forbedre« i de tekster, han skulle trykke. Hans påfund var ikke altid lige smarte, og derfor kaldte man det at foretage tvivlsomme forbedringer at ballhornisere. Det kan man ikke just kalde et ord fra dagligsproget i dag – men det skader aldrig at udvide sit ordforråd, og det er da et mere raffineret udtryk, end når vi ellers siger, at nu har sætteren (igen) været »klog«.

-ister, -anere osv.

Disse afledninger hører med, men de er ikke de sjoveste; snart sagt enhver persons tankesæt kan danne grundlag for dem. Vi danner dem til stadighed, og de har et kortere eller længere liv. Ligesom man måske troede, at rindalister var et nærmest uddødt 60'ers fænomen, dukkede lagerforvalter *Peter Rindal* i sommer op i medierne igen. Chauvinister optræder sjældent i deres oprindelige form, nu trækker vi næsten kun på *Chauvin* i forbindelsen mandschauvinister.

Typebetegnelser m.v.

Der er ikke mange ben i at gennemskue, at biler og flyvemaskiner som Ford og Messerschmitt engang var levende mennesker. Men at *Cadillac* var grundlægger af bilbyen Detroit, *Pontiac* en nordamerikansk indianerhøvding, eller at KZ-maskinen ikke er et torturinstrument fra 2. Verdenskrig, men en lille danskbygget flyvemaskine konstrueret af herrerne *Kramme* og *Zeuthen*, nej det er ikke helt så selvfølgeligt.

Udbredelse

Langt de fleste eponymer er internationale, men alle sprog har i tilgift en lille buket, som er lokale. Hos os har vi f.eks. ugedagene tirsdag, onsdag, torsdag og

fredag. Et ord, der kunne lyde vældig internationalt, er alfons, men tilsyneladende er vi ret ene om at have draget dette udtryk ud af Dumas' skuespil *Monsieur Alfonse*. Hverken engelsk eller tysk har ordet alfons, og på fransk, som man jo ville formode ordet kom fra, hedder sådan en karl en *souteneur*.

A. Celsius

Ja, emnet er omfattende, og man kunne blive ved: drakonisk, herostratisk, lukullisk, petersfisk og peterspenge, lottekorps, morsealfabet, hyacint, baskerville og garamond, stradivarius, bowler og borsalino, nikotin, yalelås og plimsoller plus nogle tusinde andre. Man kan altid blive klogere, og at det var den amerikanske dyrlæge *Daniel Elmer Salmon*, der fandt en gruppe bakterier, som derfor kom til at hedde salmonella, ja det er da rart at vide i disse tider, ikke?

Bodil Wille Boisen, f. 1947
korrektør og free-lance redaktør

Se læsernes liste

Mål & Mæle takker læserne for de mange indsendte lister med eponymer.

Vi har fremstillet en samlet alfabetiseret, men i øvrigt ganske ukritisk, liste med alle eksemplerne. Læsere som er interesserede, kan få listen ved at indsende en adresseret kuvert i A4-størrelse, frankeret med 8,75 kr. Skriv til:

Pia Rasmussen
Mål & Mæle
Institut for Almen og Anvendt
Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Njalsgade 86, 2300 København S

Mål & Mæle

Redaktion: Carsten Elbro,
Erik Hansen, Ole Tøgeby.

Grafik: Hanne Simone.

Ekspedition og tryk:
Elbro-Tryk
Håndværkervej 10,
postbox 3072, 6710 Esbjerg V.
Giro 74734 94.
Telefon 75 1543 60.

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 148,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil retter man også henvendelse om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål & Mæle sendes til: Pia Rasmussen, Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Njalsgade 86, 2300 København S.

Var Jesus et sludrehoved?

Grammatisk kompetence

Det er nogenlunde almindeligt anerkendt i den moderne sprogvidenskab at alle mennesker har evnen til at huske og at overholde sprogets regler. Alle kan således registrere og afgøre om et eksempel er i overensstemmelse med de regler som de behersker. De fleste vil fx ikke være i tvivl om acceptabiliteten af følgende eksempel: *Sine han for de sendte tjenere at til indbudte kalde til brylluppet.* Det er ikke acceptabelt som eksempel på dansk (jeg har nemlig byttet om på ordene i en ellers god dansk sætning). Det giver ingen mening, for der er ikke hoved og hale på sætningen.

Der er ikke så mange mennesker der kan sige hvad det er for regler der er blevet overtrådt, men alle kan sige at der er overtrådt nogen regler. Det er det man kalder den grammatiske kompetence, evnen til at afgøre om et eksempel er i overensstemmelse med reglerne for dansk sætningsbygning. Grunden til at man ikke kan formulere reglerne, som man ellers behersker og godt kan mærke blive overtrådt, er nok at reglerne fungerer på et niveau lavere end det vores bevidsthed arbejder på. Reglerne beskriver ubevidste processer i vores hoved.

Tekstkompetence

Som vi har det med sætningernes grammatiske opbygning, har vi det også med en histories opbygning. Vi kan afgøre om en historie giver mening, om den har begyndelse og slutning, og om den overholder reglerne for sammensætning af sætninger til en tekst. Man kunne kalde

det *tekstkompetence* i modsætning til *den grammatiske kompetence*. Der er fx ikke tvivl hos mange om at følgende tekst ikke overholder reglerne for tekster (selv om alle de enkelte sætninger er i orden):

Så var ilden slukket og så løb han hen og tissede på ilden. Min lillebror tissede hen mod ilden. Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark. Det reddede huset, men han kunne ikke nå. Så skulle han tisse, og samtidig så vi et hus der brændte.

Jeg har her taget en god og velformet historie og byttet om på sætningernes rækkefølge. Og så er det ikke en meningsfuld historie længere. De regler der er brudt i dette eksempel er regler for hvordan man over for tilhørerne henviser til personer og ting i verden, regler for hvordan man henviser til de samme personer og ting fra sætning til sætning, regler for hvorledes man fra sætning til sætning beskriver hvorledes tiden går i den situation man beskriver, og regler for hvorledes man beskriver årsagsforhold i den situation man beskriver. Fx kan man ikke tisse på en ild, når den allerede er slukket. Så er det ikke ilden man tisser på, men måske gløderne efter ilden.

Reglerne som udgør tekstkompetencen, er ikke nær så faste som de regler der udgør den grammatiske kompetence – til gengæld er det meget lettere at formulere reglerne for tekster end reglerne for sætninger. Tekstreglerne er meget tættere på den måde vi bevidst tænker

over tingene. Denne artikel handler om vores tekstkompetence og tolkning af tekster.

Lignelsen om manden der indbød gæster

Til illustration af vores indbyggede tekstkompetence vil jeg vælge tre forskellige versioner af den samme historie. Så kan man sammenligne versionerne med hensyn til om de i samme grad overholder reglerne for tekstopbygning. Historien er lignelsen om manden der indbød gæster, og den lyder i én version (i den nye oversættelse) således:

Jesus tog til orde og talte igen til dem i lignelser: »Himmeriget ligner en konge, der holdt sin søns bryllup. Han sendte sine tjenere ud for at kalde de indbudte til brylluppet, men de ville ikke komme. Så sendte han nogle andre tjenere ud, der skulle sige til de indbudte: Nu er der dækket op til fest; mine okser og fedekalve er slagtet, og alt er rede. Kom til bryllup! Men de lod som ingenting og gik, én til sin mark, en anden til sin forretning. De andre greb hans tjenere og mishandlede dem og slog dem ihjel. Men kongen blev vred og sendte sine hære ud og dræbte disse mordere og brændte deres by. Så sagde han til sine tjenere: Bryllupsfesten er forberedt, men de indbudte var ikke værdige. Gå derfor ud, hvor vejene ender, og indbyd, hvem som helst I træffer, til brylluppet. Og disse tjenere gik ud på vejene og samlede alle, som de traf, onde og gode, og bryllupssalen blev fuld af gæster. Men da kongen kom ind for at hilse på sine gæster, fik han dér øje på en, der ikke havde bryllupsklædning på. Han spurgte ham: Min ven, hvordan er du kommet ind uden bryllupsklædning? Men han tav. Da sagde kongen til sine tjenere: Bind hænder og fødder på ham og kast ham ud i mørket udenfor. Der

skal der være gråd og tænderskæren. Mange er kaldet, men få er udvalgt.«

Matthæusevangeliet 22, 1-14.

Logiske brist

Nogen ville måske vige tilbage for at tage stilling til om dette er en god tekst, når det er en lignelse fra Bibelen, men de andre versioner af historien er jo også bibelske, så man kan vel stadig sammenligne dem. Hvis man kaster frygten for at være blasfemisk af sig, vil de fleste nok indrømme at dette er en underlig historie. Den største fejl ved historien er den at kongen er så lunefuld og uretfærdig mod den arme, tilfældige, fattige, gode eller onde, stakkel der ikke havde bryllupsklædning på. Man kan jo ikke indbyde den første den bedste man møder, til kom-som-du-er-party, og så, når folk kommer som de er, skælde dem ud for ikke at have pænt tøj på. Det er en fæl practical joke, eller uretfærdigt og ulogisk.

Det opleves også klart som en brist i historiens logik at: *De andre greb hans tjenere og mishandlede dem og slog dem ihjel.* Folk i historier opfører sig – hvis der ikke er særlige grunde til andet – normalt. De første melder afbud til brylluppet fordi de har andet at lave. Grunden til at de lader som ingenting er udtrykkeligt fremlagt i teksten: *én til sin mark, en anden til sin forretning.* Men der er ikke anført nogen grunde til at *de andre* skulle foretage sig noget så underligt som at mishandle tjenerne og slå dem ihjel. At kongen derefter straffer disse mordere, er naturligt nok, men det er ikke relevant at nævne at konger opretholder en eller anden form for retssystem i deres land – det er kongers opgave.

Hvad er billede på hvad?

Historien er angiveligt en lignelse. Kongen er sindbillede på Gud og Himmeri-

get, står der udtrykkeligt. Man må prøve at finde ud af hvad de andre aktører i historien så kan være sindbilleder på: de først indbudte må være enten hyklerne og farisæerne i det jødiske samfund, eller jøderne (som jo blev indbudt til Guds rige, men som efter de kristnes mening sagde nej tak), eller måske de senere kristne (som nok er indbudt til Guds rige, men som har for travlt med andre ting end det religiøse, og derfor alligevel ikke er værdige til at komme i himlen). Og de tilfældigt indbudte, onde eller gode, må så være enten ikke farisæiske jøder, de kristne der i modsætning til jøderne ikke oprindeligt var Guds folk, eller også de hedninger som ikke var indbudt i første omgang, men som på dommedag alligevel kaldes til himlen.

Ligegyldigt hvilken tolkning man vælger af hvad de første aktører står for, får man et problem med hvad manden uden bryllupsklædning skal stå for. Er det menige jøder som ikke er antifarisæiske nok, kristne som ikke er kristne nok, eller er det hedninger som ikke er kristne nok? I alle tilfælde bliver det dybt ulogisk og ubegribeligt. Og dette slår så tilbage på opfattelsen af Gud og Himmeriget: det kan ikke være rigtigt at Gud vil være så uretfærdig på dommens dag, at han lokker uskyldige ikke-troende folk op i himlen for så, hvis de ikke allerede med tilbagevirkende kraft har omvendt sig, at styrte dem ned i helvede igen – dér hvor der er gråd og tænderskæren.

Moralen

Det sidste alvorlige problem ved denne historie er moralen: *Mange er kaldet, men få er udvalgt.* Det kan næppe gå på de først indbudte: de er kaldet, men hverken udvalgt eller ikke udvalgt, for det er slet ikke det som den første del af historien handler om; det er ikke kongen

der ikke udvælger dem, det er dem selv der siger nej tak; og derfor kan man ikke sige at de ikke er udvalgt.

Det kan næppe heller være møntet på manden uden pænt tøj. Han var ganske vist *ikke udvalgt* i og med at han blev smidt ud, men han var slet ikke kaldet – i hvert fald ikke i første omgang. Og det kan vel ikke hedde at *være kaldet* hvis man kun kommer med på et afbud fra en anden og nærmest bliver samlet op som en bum. Moralen i historien passer således overhovedet ikke til handlingen i historien. Den giver ingen mening.

Var Jesus et sludrehoved?

Hvor ærbødigt man end er over for Bibelen, kan man ikke komme uden om at dette ikke er en acceptabel historie – der er hverken hoved og hale på den, og moralen passer ikke til handlingen. Og man kan heller ikke undskylde sig med at dette jo er et spørgsmål om tro, hvor smålige betragtninger over realismen i historien ikke er på sin plads. Det er jo nemlig en lignelse, hvor Jesus forklarer det komplekse, ukendte og religiøse, Gud og Himmerig, med et billede af det kendte, simple og verdslige: kongen og de indbudte. Så historien skal først give normal mening, hvis den siden skal have overført religiøs mening.

Man kan altså, hvis man ellers vil tro på sin egen fornuftige dømmekraft, ikke komme uden om at Jesus – således som det fortælles hos Matthæus – er et sludrehoved. Han taler som en der ikke er rigtig klog, eller måske fuld eller høj.

Heldigvis er der den udvej at det ikke er Jesus der er et sludrehoved, men Matthæus som ikke husker helt rigtigt. Det ser faktisk stærkt ud til at han har blandet tre historier grundigt sammen: historien om at mordernes by ødelægges, historien om manden der indbød gæster, og historien om at folk der ikke har pænt tøj på, ikke kommer ind.

Jerusalems ødelæggelse og de uværdige indbudte

Der er i selve teksten træk der tyder på sammenblanding af tre historier. Det første træk er henvisningen til mordene; der står: *Men de lod som ingenting og gik, én til sin mark, en anden til sin forretning. De andre greb hans tjenere og mishandlede dem og slog dem ihjel.* Det er jo underligt hvem der ellers er, når alle de indbudte har ladet som ingenting. Det tyder på at der lige er sat en ny ekstra historie ind på dette sted.

Historien om at mordernes by ødelægges, har i sig selv en tolkning, som ligger bedre i Matthæus' mund end i Jesus' mund, nemlig den at Jerusalem blev brændt ned af romerne i år 70 efter vor tidsregning. Det er den kristne Matthæus der – ca. 75 år efter vor tidregning – forklarer at jødernes by blev ødelagt fordi de havde slået Guds sendebud, Jesus, ihjel.

For det andet er der jo faktisk en morale midt i historien, nemlig der hvor der står: *Bryllupsfesten er forberedt, men de indbudte var ikke værdige.* Det er moralen i historien om manden der indbød gæster. Den mangler så lige pointen, og den kommer i de følgende sætninger: *Gå derfor ud, hvor vejene ender, og indbyd, hvem som helst I træffer, til brylluppet. Og disse tjenere gik ud på vejene og samlede alle, som de traf, onde og gode, og bryllupssalen blev fuld af gæster.* Den historie har en rimelig sammenhæng og tolkning, nemlig at de indbudte er: farisæerne, de allerede omvendte kristne, som imidlertid tænker på andre ting, og derfor alligevel ikke er værdige til Guds rige, hvorfor alle hedningerne kommer ind i sidste sekund.

Bryllupsfesten

Den tredje historie er ikke til at redde, men den ligner historien om de ti brudepiger som står i Matthæus 25; de drejer

sig jo begge om bryllup: De 5 af pigerne har ikke olie med til deres lamper, så de kan ikke komme med til brylluppet, som er udsat til om natten, mens de fem der har olie, kommer ind. Moralen er: *Våg derfor, I kender hverken dagen eller tiden.*

Den minder ifølge Villy Sørensen endnu mere om en historie i Talmud hvor det er de bryllupsgæster der har skiftet tøj i god tid, der kommer med til festen, mens de der arbejder videre og venter med at skifte tøj til brudgommen kommer, ikke når at komme med.

Disse historier giver i sig selv god mening. Det der gør historien i anden halvdel af Matthæus 22 ulogisk og uretfærdig, er det at det er de samme mennesker som samles op på gaden (i historien om manden der indbød gæster), der ikke har pænt tøj på til brylluppet. Man kan ikke både komme med på afbud, og skulle kende sin besøgstid – det er en selvmodsigelse.

Lukas 14

Teorien om at Matthæus 22 er en sammenblanding af 3 forskellige historier styrkes af den kendsgerning at den første historie i en anden version findes for sig selv i Lukas 14:

Efter at have hørt det sagde en af gæsterne til ham: »Salig er den, som er med ved måltidet i Guds rige!» Jesus svarede: »Der var en mand, som ville holde et stort festmåltid og indbød mange. Da festen skulle begynde, sendte han sin tjener ud for at sige til de indbudte: Kom, nu er alt rede! Men de gav sig alle som én til at undskylde sig. Den første sagde: Jeg har købt en mark og bliver nødt til at gå ud og se til den. Jeg beder dig, hav mig undskyldt. En anden sagde: Jeg har købt fem par okser og skal ud og prøve dem. Jeg beder dig, hav mig undskyldt. Og en tredje sagde: Jeg

ΝΤΕΙΜΕΙΝΕ ΛΥΩΝΑΙ ΛΥΤΑΑΥΝΑΥ
 ΕΝΟΥΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΛΥΩΣΝΤΟΥΝΟΥ
 ΑΥΡΤΟΥΩΝΕ ΕΒΟΛΜΙΤΕΥ ΜΤΟΕΒΟΛ
 ΛΥΩΛΥΕΙΨΑΝΕΥΨΥΒΡΜΑΘΗΤΗΣΑΥΤΕ
 ΟΥΩ ΕΡΟΟΥΝΝΕΙΤΑΠΩΡΧΟΟΥ ΝΑΥ
 ΙΟΠΕΧΡΟΖΑΜΗΝ

THOMAS EVANGELIET

VED SØREN GIVERSEN

ΝΑΕΙΝΕΝΨΑΧΕΕΘΗΠΕΝΤΑΙΣΕΤΟΝ
 ΧΟΟΥΛΥΩΛΥΟΛΙΣΟΥΝΟΙΔΙΑΔΥΜΟΣ
 ΙΟΥΔΑΙΣΘΩΜΑΣΛΥΩΠΕΧΑΥΧΕΠΕ
 ΤΑΖΕ ΕΘΕΡΜΗΝΕΙΑΝΝΕΕΙΨΑΧΕΥΝΑ
 ΧΗΠΕΑΝΜΠΜΟΥΠΕΧΕΙΣΜΝΤΡΕΥ
 ΛΟΝΗΠΕΤΩΙΝΕΕΨΩΙΝΕΨΑΝΤΕΥ
 ΟΙΝΕΔΥΩΖΟΤΑΙ*ΕΨΑΝΟΙΝΕΥΝΕ
 ΨΑΥΤΡΑΥΩΕΨΑΝΨΑΥΟΡΤΡΑΥΝΑΡ
 ΨΑΥΤΗΡΕΔΥΩΥΝΑΡ

har lige giftet mig, og derfor kan jeg ikke komme. Tjeneren kom tilbage og fortalte sin herre dette. Da blev husets herre vred og sagde til tjeneren: Gå straks ud på byens gader og stræder og hent de fattige, vanføre, blinde og lamme herind. Og tjeneren meldte: Herre, det er sket, som du befalede, men der er stadig plads. Så sagde herren til tjeneren: Gå ud på vejene og langs gærderne og nød dem til at komme, så mit hus kan blive fyldt. For jeg siger jer: Ingen af de mænd, som var indbudt, skal smage mit måltid.

Lukasevangeliet 14, 15-24.

Som den står her giver den jo betydelig bedre mening. Og moralen kommer – som den skal – i tekstens slutning. Problemet er blot her at det er svært at se hvad det er en lignelse for. Manden der indbyder til fest, er jo nok – eftersom det er et apropos til *måltidet i Guds rige* – Gud der sender indbydelser ud til fest i himlen. Men det er næppe hele pointen at ingen af dem Gud har indbudt – dvs. hyklerner, jøderne eller måske de kristne – skulle komme i himlen. Det ville jo være temmelig dårlig taktik fra Guds side kun at indbyde dem til himlen, som ville sige nej. Derfor må man lede efter meningen med moralen i folkenes undskyldninger for ikke at komme.

Hvor bør en brudgom gå hen?

Og her svigter så logikken igen. Ganske vist kan man sige at folk burde kende forskel på arbejde og fest, og holde fri fra deres marker og okser en gang imellem, for at gå til fest. Men hvorfor skulle der være mere grund til at gå til en andens mands tilfældige fest, end at gå til sit eget bryllup. Det lyder nærmest som om gommen netop ikke kender sin besøgelsestid, hvis han lod bruden stå og vente, mens han selv gik ud og drak hos manden med den store fest.

Så svinder hele logikken ud af historien – det er helt umuligt at se hvad moralen er, når man fører betydningen over. Hvem i det jødiske samfund skal dem der siger nej tak, stå for? Hvem på den tidlige kristendoms tid skal de stå for? Og hvem i vore dages samfund skal de stå for? Og har man ingen man kan overføre betydningen på, kommer moralen til at stå tilbage i al sin absurditet: de, som Gud har indbudt til himlen, ønsker ikke at komme der. Meningen svinder i det dunkle; så også den glædelige budbringer Lukas har åbenbart husket fejl. Det kan ikke helt have været sådan Jesus fortalte – for så havde han været et sludrehoved.

Thomas 64

Men heldigvis har vi endnu et vidne til hvad Jesus egentlig sagde: Thomas-evangeliet, som blev fundet i 1945 i Ægypten, skrevet på det senoldægyptiske sprog koptisk. Det er oversat til dansk af Søren Giversen, og er en samling af Jesus-ord som kaldes logier. I logion 64 kan man læse:

Jesus sagde: »En mand havde gæster. Da han havde gjort middagen rede, sendte han sin tjener ud for at indbyde gæsterne. Han gik til den første. Han sagde til ham: »Min herre indbyder dig.« Han sagde: »Jeg har nogle penge til nogle købmænd; de vil komme til mig ved aften. Jeg skal gå og give dem mine ordrer. Jeg beder mig undskyldt for middagen.« Han gik til en anden, han sagde til ham: »Min herre har indbudt dig.« Han sagde til ham: »Jeg har købt et hus, og man indbyder mig for en dag. Jeg kan ikke få tid.« Han kom til endnu en. Han sagde til ham: »Min herre indbyder dig.« Han sagde til ham: »Min ven skal giftes, og jeg skal holde middagen; jeg vil ikke kunne komme. Jeg beder mig undskyldt for midda-

gen.« *Han gik til endnu en. Han sagde til ham: »Min herre indbyder dig.« Han sagde til ham: »Jeg har købt ejendom; jeg skal gå og hente leje. Jeg vil ikke kunne komme. Jeg beder om at være undskyldt.« Tjeneren kom. Han sagde til sin herre: »De, som du indbød til middagen, har undskyldt sig.« Herren sagde til sin tjener: »Gå ud på vejene! Dem, som du finder, skal du bringe, for de kan spise til middag. Købmænd og kræmmere skal ikke komme til min faders steder...«*

Thomasevangeliets logion 64

Det er tydeligt at det er den samme historie som hos Matthæus og Lukas. Og det er tydeligt at den her er velformet, med en morale der passer til historien. Moralen handler om købmænd og kræmmere, og det er ganske let at tolke alle de 4 *nej*-sigeres professioner som købmænd og kræmmere. Den første er vel grossist, den anden ejendomsægler, den tredje har et ægteskabsbureau, og den sidste er helt oplagt bolighaj.

Der er dog en lille sprække som får den opmærksomme læser til at studse; det er slutningen: *Købmænd og kræmmere skal ikke komme til min faders steder...*« Der har jo i hele historien ikke været nævnt et ord om fædre og sønner. Men det er antageligt blot en angivelse af at Jesus taler i lignelser; manden *der havde gæster* er Gud, eftersom festen holdes på Jesus' fars steder, dvs. i himlen. Lignelsen får en ganske klar overført betydning, og budskabet lyder: Købmænd og kræmmere kommer ikke i himlen. Man behøver ikke her flere forskellige mulige fortolkninger. Budskabet er klart.

Dette sidste er en sammenhængende og acceptabel historie; den overførte betydning er til at overskue; Jesus taler om sig selv som en mand der indbyder til at deltage i en religiøs bevægelse, og køb-

mænd og kræmmere har ingen adgang. Og når historien på denne måde er acceptabel og forståelig som lignelse, må konklusionen være: dette kunne Jesus faktisk muligvis have sagt. Det er helt umuligt at han skulle have sagt som Matthæus skriver, og det er næppe sandsynligt at han skulle have sagt som hos Lukas. Men som hos Thomas kunne han godt have talt. – Det er ikke det samme som at det er en historisk kendsgerning at han har sagt således; men han kunne have sagt det.

Thomasevangeliets måske det oprindelige

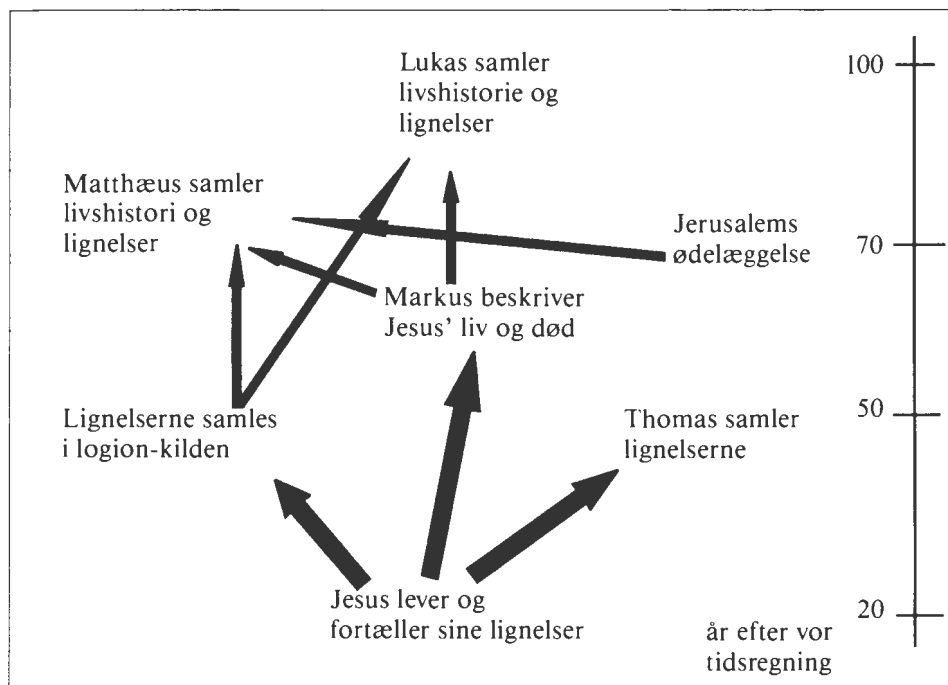
Hele den foregående argumentation – der har vist at Thomasevangeliets version af historien om manden der indbød gæster, er sammenhængende og derfor antagelig ægte, Lukas' version pointeløs og derfor antagelig uægte, og Matthæus' version en frygtelig sammenblanding af tre historier og derfor ganske sikkert ikke ægte – har været ganske uhistorisk – den har som præmisser alene haft versionernes indre logik og sammenhæng.

Men man kan også argumentere historisk for dette. Det er en udbredt opfattelse at Markusevangeliets er det ældste af teksterne i Ny Testamente. Matthæus- og Lukasevangeliets er så blevet til ved sammenskrivning af oplysningerne fra Markusevangeliets om Jesus' livshistorie, og lignelserne fra en samling af Jesus-ord, som man kalder logion-kilden, men som man ikke har fundet. Denne samling har været af samme karakter som Thomasevangeliets, men de to logionsamlinger har været skrevet ned ganske uafhængigt af hinanden, Thomasevangeliets antageligt i egne mod øst, logionkilden i vest. Johannesevangeliet er senere.

Flere træk tyder på at Thomasevangeliets faktisk er ældre end den logionkilde

som Matthæus og Lukas bygger på. Så også de historiske overvejelser kunne tyde på at Thomasevangeliet, når versionerne af en lignelse varierer hos de tre forfattere, er det mest oprindelige.

De historiske forhold kan anskueliggøres ved et diagram over påvirkninger mellem de forskellige tekster der har været omtalt:

Alt dette kan den almindelige bibellæser selvfølgelig ikke vide noget om. Men den almindelige bibellæser kan godt tro på sin egen sunde fornuft, og se at lignelserne om manden der indbød gæster, ikke er rigtig acceptable tekster som de står hos Matthæus og Lukas. Man kan med sin indbyggede tekstkompetence se at evangelisterne må have husket fejl. Je-

sus kan ikke have sagt som der står. Thomasevangeliet bringer derimod historien i en form der giver mening. Så det kan have været det Jesus sagde.

Og jeg kan i det hele taget anbefale Thomasevangeliet til Gud og hvermand – det er spændende læsning.

*Ole Togeby, f. 1947,
dr. phil.,
professor i dansk sprog
ved Aarhus Universitet.*

Skrivetime

»Procesorienteret skriveundervisning«.
Det har været et pædagogisk slagord i flere år. Her et eksempel på hvordan det kan udmøntes i praksis.

Der sker nye ting på det skriftlige område i skolen. Ikke bare er mange undervisere selv i gang med at udvikle nye metoder. Bestemmelserne bliver også lavet om.

Allerede i 1988 fastslog gymnasiebekendtgørelsen for dansk at den skriftlige undervisning skal sætte skriveprocessen i centrum. Og fra 1994 skal alle elever i 1. g have et 15 timers kursus i at skrive – som grundlag for det skriftlige arbejde i *alle* fag. Op til 25 % af det skriftlige arbejde kan nu lægges om, så eleverne i stedet for at skrive nye opgaver bearbejder tidligere udkast; lærerne skal så rådgive undervejs, frem for kun at bedømme de »færdige« produkter. Omskrivning og vejledning på tomandshånd – dels indlagt i skemaet, dels i »skriveværksteder« – er ved at blive dagens orden. Det samme gælder skrivegrupper, hvor elever skal læse hinandens ufærdige tekster og komme med råd til bearbejdelsen.

Men hvad med de almindelige timer for hele klassen? At skrive er en mere tavs og asocial affære end at snakke. Hvad kan en lærer så stille op, f.eks. i det nye basiskursus, når klassens mangehovedede uhyre sidder og skal have undervisning der går ind i skriveprocessen?

Det vil denne artikel give et konkret eksempel på. Det meste af den er en autentisk båndudskrift fra en time i skrift-

lig formidling på Københavns Universitet. (Kun deltagerens navne er ændret, og en del fyldord fjernet.)

En del af timen skulle gå med at diskutere et artikeludkast skrevet af Jette – et skægt og skarpt udfald mod husstandsomdelte reklamer. Det var kopieret og omdelt ugen i forvejen og blev desuden vist på overhead i timen. Jette kunne ikke selv komme, men vi optog diskussionen på bånd og sendte det til hende.

Jette havde gjort nogle slående iagttagelser om reklamernes forældede kønsroller – med stærke, handlekraftige mænd og blide, hjælpeløse kvinder. Hun havde indsat en illustration: En reklame for en gør-det-selv brusekabine, hvor den kompetente far med værktøjskasse monterede kabinen, mens lille-mor, kun iført håndklæde, så beundrende på ham. I sin indledning gjorde Jette også en del ud af at de enorme mængder papir til alle disse reklamer må give et miljø- og ressourceproblem.

Det er her vi kommer ind. Bemærk at der undervejs er kommentarer med særlig skrift, beregnet på at uddrage pædagogiske pointer af eksemplet.

Mette: Der går lang tid inden jeg finder ud af – bortset fra overskriften – hvor hun vil hen. I første omgang tænker jeg: Nå, er det noget med miljøet det her. Måske hun allerede tidligere skulle gå direkte ind i at det handler om kønsrollemønstre.

Læreren, der har forsynet det omdelte udkast med linjetal, kræver vanemæs-

sigt henvisning til et bestemt sted i teksten:

Læreren: Hvornår finder du ud af det?

Mette: Det gør jeg først ovre på side 2, omkring linje 38.

Læreren ser sit snit til at uddrage en generel regel af det konkrete råd:

Læreren: Det Mette siger her, svarer til traditionel journalistisk lærdom. Der må ikke gå en sides manuskript før man finder ud af hvad du er ude på. F.eks. at hun nævner miljøet – det skulle hun måske overveje om det kan vildlede.

Lars: Jette skriver flere steder, f.eks. på side 1, linje 8: »Man irriteres på alle måder«, og ovre på side 5, linje 92: »Jeg sukker dybt«, og linje 96: »Også i dag irriteres jeg over det«. Det forstår jeg godt at hun gør, men vi har været inde på at man skal lade læseren selv nå frem til den dér irritation med sin dokumentation og sin behandling af sit stof.

Her fryder læreren sig: En deltager fremfører selv et vigtigt princip for god prosa der har været drøftet i tidligere timer: det der også kaldes »show it, don't tell it«. Det må udnyttes:

Læreren: Har du nogen ideer til hvordan hun kan opnå det?

Lars: Hun har selv mange ideer til at opnå det. Det er lige før det ville fremstå irriterende bare med den dér illustration med hobbyfar og værktøjskassen ...

Læreren: Jeg tror Lars har ret. Man skal passe på med at udtrykke sine egne følelser og reaktioner – det gælder om at fremkalde følelser og reaktioner hos læseren. Men er det gjort med at fjerne de

dér bemærkninger? Kan der ikke suppleres, uddybes, føjes mere stof ind, som styrker virkningen?

Karin: Når jeg læser slutningen, ca. linje 78 og ud, så synes jeg hun kommer ind på nogle væsentlige ting, men de burde uddybes – slutningen bliver lidt slap –

Læreren vil gerne fastholde og konkretisere det med at noget skal uddybes. Det er ud fra en erfaring om at uddybning – at skrive *mere om det centrale*, og så til gengæld fjerne det perifere – er hvad 9 ud af 10 udkast trænger til.

Læreren: Hvilke ting burde uddybes?

Karin: Linje 80: »Vi lever i en tid hvor manden ikke længere er eneforsørger. Mand og kvinde har samme adgang til uddannelse ...« og siden ned. Jeg har selv lidt det samme emne, kan man sige, og har først gjort det meget kort, men så valgt at lave en *konkret* beskrivelse ...

Læreren: Vi kan se ved hjælp af linjetælleren at det er den sidste femtedel af artiklen hvor det dér begynder at blive nævnt – har du en fornemmelse af hvor meget plads det *burde* optage i artiklen?

Marianne: Mmm ... en tredjedel?

Læreren: Ja, det gør en stor forskel, ikke? Den sidste femtedel, så er det nærmere en lille, brat eftertanke.

Omtalen af tredjedele og femtedeje, og hvor meget plads noget bestemt stof burde optage, har til formål at få et overbliksperspektiv frem – at se artiklens indhold og opbygning i store linjer, og at komme ind på hvad der kunne forbedres i de store linjer. Diskussionen af de store linjer, og forbed-

ringsforslag på dette niveau, er den form for klassesdiskussion der er sværest at få frem – og samtidig er overblik på dette niveau det der er vigtigst for den gode skribent. Også vi lærere der skal give elever/studerende tilbage-melding på deres ufærdige tekster, henfalder undertiden til kun at give kommentarer om rent »lokale« tekst-problemer.

Karin: Man forventer ligesom, når man læser artiklen, at der kommer en masse til sidst, og så kommer det ikke.

Læreren: Så er den pludselig forbi? – Det er altså det med ting der burde stå mere om. Jeg vil spørge: Har hun nok dokumentation, har hun nok citat? Hvad synes I om det stof hun citerer fra reklamer? Skal der være mere? Er der nok? Er der for meget?

Her drejer læreren atter samtalen ind på den form for større ændringer der ofte er det vigtigste, og det sværeste at opdrage uerfarne skribenter til: uddybning af de centrale ting. Min egen erfaring kan næsten udmøntes i at man burde have et gummistempel med teksten: »Der er for mange emner med, og der står for lidt om det centrale«!

Eva: Det stof synes jeg egentlig er styrken. Det er morsomt, og folk sad også og grinede da vi kom til de passager. Der er ikke for meget.

Kirsten: Der er måske for lidt om de reklamer der henvender sig til *mænd*. Når jeg tænker tilbage på artiklen, kan jeg egentlig kun huske ham der er billede af, med værktøjskassen, der kan lave en brusekabine. Hun kunne have skrevet om reklamer til kvinder først, og så om dem til mænd, og så bundet dem sam-

men og sagt: Men hvad er den virkelige historie, hvordan *er* de kvinder, og hvordan er de mænd – ham den latterlige dér i overalls'en – hvordan er de i virkeligheden?

Læreren: Og så kunne hun komme ind på det Karin nævnte, som skulle præge den sidste tredjedel: Hvordan er rollerne rent *faktisk* i dag, i modsætning til dem i reklamerne ...

Her er diskussionen kommet ind på et andet aspekt, som læreren opmuntrer: Hvad artiklen *kunne* handle om. Den slags ændringer er endnu mere radikale end uddybning. Der er jo ingen grund til at man i sådan en klassesdiskussion uden videre skal respektere den idé udkastets forfatter selv er startet med. Man har lov at sige at hun kunne skrive en endnu bedre artikel ved at ændre ideen sådan og sådan. Det er samme ånd som burde herske på enhver bladredaktion: Også selve artikel-ideerne er til debat, for alle er vel interesseret i at få det bedst mulige blad på gaden. – Nu hvor overordnede aspekter af artiklen er drøftet på konkret og konstruktiv vis, er det tid til de mindre elementer:

Læreren: Men vi skal også tale om »udenværkerne«, altså om det der ikke er brødtekst. Der er et billede her, og der er en overskrift. Har nogen noget om de ting?

Mette: Jeg synes ikke overskriften er konkret nok. Og jeg synes ikke den skulle være et spørgsmål. Den skulle snarere fortælle noget om hvad hun mener.

Læreren: Ja, journalister bruger aldrig spørgsmål som overskrift. Hendes personlige synspunkt skal frem allerede

her, ikke bare stilles som spørgsmål. Den er også lidt lang. Men Jette kan tænke på at vi har lov at bruge en overskrift der er kort og smart, og så en mere informativ underoverskrift. Det hjælper ofte på sagen.

Henrik: Jette skal passe på ikke at stille et spørgsmål hun ikke kan besvare. Det der med om kønsrollerne *forstærkes*, det argumenterer hun egentlig ikke for. Det hun derimod giver svar på, er om der er *uoverensstemmelse* mellem dem i reklamerne og dem i virkeligheden.

Læreren: Altså overskriften handler om noget andet end artiklen. Sådan er det tit med overskrifter.

Henriks iagttagelse her er så skarpsindig og nyttig at den godt kunne have fortjent mere ros fra læreren, som har travlt med endnu et generelt tip.

Læreren: Men nu billedet med hobbyfar. Det fortjener hun at roses for, synes jeg. Hvem vil være med til det?

Her vil læreren gerne have at der kommer ros til en af de mange gode ting i udkastet. Det er jo det forfatteren skal bygge på for at få en vellykket artikel ud af sit udkast.

Eva: Det illustrerer præcis de kønsroller hun beskriver i artiklen: Der har du jo damen der kikker beundrende op på skabningens herre og mester.

Læreren: Vi har jo mest talt om forbedringsforslag. Men er der ikke mere vi kan rose, så Jette har noget at bygge videre på?

Henrik: Det var utrolig let læst, enormt godt sprog.

Læreren: Hvad gør det godt?

Henrik: Det er så direkte i tonen – talesprog.

Læreren: Det er meget talesprogsnært, men det har intet fyld og andet uhenigtsmæssigt som vi finder i talesprog. Det er »saneret« talesprog.

Henrik konkretiserer, og læreren hjælper til en mere generel, begrebsmæssig formulering.

Karin: Jeg kan godt lide at sproget er meget personligt.

Marianne: Det er smadder godt at hun tager udgangspunkt i en situation, behandler emnet, og vender tilbage til samme situation: Mandag morgen, hvor hun skal slæbe alle de forbandede reklamer ind fra entreen. Der fanger hun læseren med det samme.

Læreren: Ja, hun bruger den med at artiklen bider sig selv i halen. Godt set. Så er tiden vist gået. Tak for i dag.

*

Der blev ikke så meget tid til at tage udgangspunkt i det positive som læreren egentlig havde tænkt sig. Det er én ting at huske til næste gang. Man kan også skrive sig et par andre ting bag øret. Her er nogle af de pædagogiske principper som læreren prøvede at leve op til i dette forløb:

- Det hele handlede om en *ufærdig* tekst, og om hvordan den efter deltagerens mening kunne blive (endnu) bedre i næste version (som da også kom, og som *var* bedre).

- Udkastets forfatter skal ikke diskutere sin tekst. Derfor behøver hun ikke at

være til stede, men kan få sin tilbagemelding pr. bånd eller skrift. Hvis forfatteren selv siger noget i sådan en diskussion, skal det mest være fordi hun derved kan formulere noget hun selv kan bruge i teksten (hér kan båndoptageren også være nyttigt).

- Diskussionen havde ikke kun til hensigt at forfatteren skulle få respons på sit udkast. Den skulle også *træne deltagerens færdighed i at give nyttig respons*. Uden sådan en træning vil det antagelig være en pædagogisk fuser at overlade elever til sig selv i »skrivegrupper«.

- Lærerens rolle i diskussionen er dels at prøve at være *model* for hvordan man giver nyttig respons, dels at uddrage mere almene *fif og kvalitetskriterier*, som også kan bruges en anden gang.

- Træningen i at vurdere og forbedre *andres* udkast er i virkeligheden den bedste træning i at vurdere og forbedre sine *egne*. Og dét er den sværeste og vigtigste del af at skrive godt, jfr. det bibelske ord om at kunne se skæven i sin broders øje, men ikke bjælken i sit eget.

- Nyttig respons taler først og mest om de *overordnede* egenskaber ved udkastet – derunder idé, stofvalg, vægtning. At skrive godt er ikke, som det ellers tit antages, lig med at »beherske skriftsproget«; den rent sproglige kvalitet udgør måske 25% af en teksts samlede kvalitet. (Hermed være ikke sagt at det sproglige er ligegyldigt: Det skal være i orden ned til mindste semikolon når teksten er færdig. Men det er klogt at vente med det til sidst.)

- Nyttig respons skal helst tale først og mest om de *gode* egenskaber ved udkastet. Ikke blot fordi forfatteren ellers vil lukke ørerne, men fordi hun skal bygge på det gode i udkastet før at producere en endnu bedre færdig tekst.

- Formålet med det hele er at der skal produceres gode tekster – dels nu, dels sidenhen, når eleverne er på egen hånd. For at kunne lave gode tekster må man lære om relevante kvalitetskriterier og om rationel arbejdsproces. Procesorienteret skriveundervisning er produktorienteret.

*Christian Kock, f. 1946,
mag. art., lektor,
Institut for Filosofi,
Pædagogik og Retorik,
Københavns Universitet.*

Dyrlæge og dødslagter

Navne i lokalsamfundet

»Vi havde én i 26 år. Den havde jeg hjulpet til verden. Og den var vi så glad over. For det var en hoppe. Og vi havde hende i 26 år. Og de sidste 2 år kunne hun nu ikke arbejde så meget. Men hun var så god til at rense roer (dvs. trække radrenseren). Og så skulle hun så slagtes. Men hun måtte ikke komme nogen steder, andet som hun skulle trækkes til Tryggelev. Og så kommer jeg op med hende, og så kommer *dyrlæge*. Han skal syne dem, om de er levende, førend de bliver slagtet. Og *dyrlæge* det var en københavner. Altså han havde taget dyrlægeeksamen og var en meget dygtig dyrlæge. Og han fik da ridderkorset af dygtighed. Men han var altså galhovedet som pokkeren selv. – Så kommer han. Så siger han: »Hvor meget brød har hesten fået, inden han skal slagtes?« – »Ja det ved jeg ikke.« – »Har han fået sukker?« – »Ja mon han ikke nok har fået en bitte«, sagde jeg. »Han fik da óg en bitte brød.« – »Nå«, sagde han så. »Jamen nu skal jeg tage fat i ham. Du behøver ikke at gå med ind, for jeg kan da se du er ked over at skal af med hesten. Men det er det bedste, at du kan gøre.« – Og så fik han jo hesten. Og han blev jo da óg slagtet.«

Denne fortælling stammer fra en båndoptagelse, som jeg lavede i 1975 med en gammel gårdejer på Langeland. Den har alle de træk, der skaber en god fortælling: en præsentation af personerne (inkl. hesten), en handlingsgang (med skifte til historisk nutid, der hvor handlingen går i gang: og så *kommer* jeg op med hende), et levende replikskifte og en overraskende pointe: den galhove-

dede dyrlæge viser sig at være en forstående og hensynsfuld mand. Læg mærke til, hvor indirekte fortælleren omtaler sine følelser for hesten: Han beholder den, selv om den ikke kan arbejde. Han sender den ikke til et fremmed slagteri, men trækker den selv til nabobyen, og han har givet den brød og sukker, før den skal ud på sin sidste tur. Det er dyrlægen, der direkte udtrykker fortællers følelser: »Jeg kan se du er ked over at skal af med hesten«.

Men det er ikke fortællingens indhold og opbygning, der her ligger mig på sinde, det er dens sprog. Eller mere præcist: det er formen *dyrlæge*. Hvorfor omtaler fortælleren dyrlægen i ubestemt form: »Så kommer *dyrlæge*« og »*Dyrlæge* det var en københavner«?

Det kan man finde forklaringen på i sidste nummer af Mål og Mæle, hvor Erik Hansen skriver om navne. Erik Hansen nævner her, at der er nogle ord »der vekselvis optræder som fællesnavne og egennavne i det levende sprog« (Mål og Mæle 1993 nr. 2 side 16 nederst). Det er ord, der betegner personer, som hører til bestemte veldefinerede fællesskaber: ord som *far*, *mor*, *lillesøster* og *onkel*, der betegner medlemmer af den snævre familiekreds, og *skipper*, *mester* og *rektor*, der betegner medlemmer af den veldefinerede arbejdsplads.

Og hertil kan jeg nu føje ord som *dyrlæge*, *sadelmager*, *møller*, *tømrer* og *dødslagter*. Disse ord bruges som egennavne i mine båndoptagelser fra Langeland (og i en enkelt fra Sjælland, optaget af en kollega), og her betegner de medlemmer af lokalsamfundet. Lige

som *mor* og *far* betegner ganske bestemte roller i familien, så betegner *dyrlæge* og *tømrer* ganske bestemte roller i det fællesskab, der udgøres af lokalsamfundet.

Jeg har ikke mange eksempler på den lokale navnebrug, men dog nok til, at jeg tør sige lidt om navnenes forekomst og funktion.

Tiltale og omtale

Det er ikke usædvanligt, at man anvender ord som *tømrer* og *slagter* i tiltale, i hvert fald i mere uformelle situationer, fx »Har du nogen ribben i dag, *slagter*?« Det usædvanlige er, at man anvender dem i omtale. I den følgende fortælling anvendes *tømrer* som navn både i tiltale og i omtale:

»Så måtte vi have nogen nye vinduer i. Det var det år Lars skulle konfirmeres, og vi havde snakket om det før, men det var aldrig rigtig blevet til noget. Og så sagde jeg til *tømrer*: »Ved du hvad *tømrer*, nu er olien altså dyr, nu kommer vi altså til at have noget gjort ved de vinduer.« – »Ja«, sagde han, »jeg kommer lige og måler dem.« – Og han kom så og målte dem. Og så skulle vi jo have konfirmation Store Bededag. Og så sagde jeg til ham: »Altså *tømrer*, nu må du huske at vi skal have konfirmation.« – »Ja men ok det er ingen problem«, sagde han *tømrer*. – Og så snakkede jeg óg med mureren, for han skulle jo fuge ved vinduerne. ...« (Opt. 1986)

Sætningen *sagde han tømrer* udtales uden pause. Det er en almindelig vending i folkelig fortællestil, og den kan bruges både med fællesnavn og med egennavn (*sagde han drengen, sagde han Jens*). Blicher bruger vendingen i E Bindstouw.

Fællesnavn og egennavn

I mange tilfælde omtaler fortælleren en

person skiftevis ved fællesnavn (*mølleren*) og ved egennavn (*møller*):

»Jeg kan huske Fatter har fortalt at *mølleren* han havde malet noget korn en dag, og det måtte han jo ikke altså (p.gr. af rationeringen under krigen). Og så havde han taget noget støv og smidt ind sådan at de kunne se det var støvet, altså det ikke var brugt. Så kom kontrollen og kiggede. Jamen det var i orden og farvel sagde de. Næste dag da begyndte *møller* jo at male igen. Da kom de igen. Så blev han taget jo.« (Opt. 1987)

»Og da havde vi en so. Hun havde 7 grise, og vi havde såmænd ikke noget at give dem at æde. Så var der én vi kaldte *døds slagteren*. Ham der hentede de døde kreaturer. Han boede herovre i Jernbjerg. Så købte han dem. Og han gav 35 kroner for de syv grise og soen. Det var ikke penge at få. Nej det var det ikke. (Men købte han dem for at – ?) Ja de fik jo – alt det døde sul, det blev jo kogt. ... Der var en forskrækkelig lugt der, når man kom derover. Men han kogte jo det sul, og grisene de var helt tossede efter det. (Så han gav sine grise sul?) Ja ja ...

Ja det værste jeg har set, det var i 27 eller 29, der havde vi et forskrækkeligt uvejr med torden og regn. Og lynet det slog ned i den gård der ligger hernede i byen, sådan lidt højt. Det slog ned der. Og de havde en 8-9 køer og 2 heste og en del grise. Og de brændte inde. Ja det var frygteligt. Vi var jo dernede og så, de lå der. Men så var det jo at ham *døds slagter* han kom jo og skar det ud og smed på vognen. Nej det var – uh hvor var det væmmeligt at se.« (Opt. 1986)

En sådan vekslen mellem fællesnavn og egennavn kender vi også fra slægtskabsbetegnelserne. Hvis man fortæller én af sine nærmeste om sin mor, kan man skiftevis omtale hende som *min mor* (fællesnavn) og *mor* (egennavn).

Men læg mærke til ordet *fatter* i fortællingen om mølleren. Det kan kun bruges som egennavn; man kan hverken sige *min fatter* eller *fatteren*.

Den unikke person

I Retskrivningsordbogen (side 533-34) anbefales det, at man er meget tilbageholdende med at bruge stort begyndelsesbogstav i navne af denne type, og det har jeg rettet mig efter. Men undertiden kan det være nødvendigt at angive, at et ord er brugt som egennavn:

»Så havde vi én til (hest). Og ham havde jeg hentet i Humble. Vi havde købt ham. Og da havde *dyrlægen* kørt uden om mig. Og jeg cyklede jo, og hesten lod jeg løbe. Så fik han nyrebetændelse oppe i Tryggelev. Så lægger han sig ned og ville ikke længere. Så var jeg ud for *Sadelmager*. Så siger han: »Du skal da have telefoneret efter *Dyrlæge*«. Ja det skulle jeg jo. Jeg telefonerede så hen til *Dyrlæge*, om han ikke ville komme, for hesten var syg. »Han har nyrebetændelse«, sagde han så, »du skal trække videre ud på Ravngård med ham og så lade ham stå dernede i et par dage«. Ja det gjorde jeg jo så óg ...« (Opt. 1975)

Der er forskel på at »telefonere efter *dyrlæge*« (med tryksvagt *telefonere*) og at »telefonere efter *Dyrlæge*« (med trykstærkt *telefonere*). I det første tilfælde er det en eller anden uspecificeret dyrlæge, man vil tilkalde, i det andet tilfælde er det den unikke, lokale dyrlæge.

Navne som *dyrlæge* og *tømrer* forudsætter normalt, at der kun er én dyrlæge og én tømrer i lokalsamfundet, ligesom der kun er én *mor* i familien og kun én *skipper* på skibet. Hvis der er mere end én faster i familien, så siger man ikke »*faster* kommer i morgen«, men »*faster Inga* kommer i morgen«.

Men hvad nu, hvis der er flere tømrere på egnen? Ja så vil *tømrer* normalt referere til den lokale tømrer – ham her i Lejbølle, ikke ham i Dageløkke. Måske kan man også kalde tømreren i Dageløkke for *tømrer*, hvis det nu er ham, man kender godt og plejer at bruge som tømrer. Men så skal den, man taler med, vide, at man bruger tømreren i Dageløkke. Ellers ved han ikke, hvem man taler om.

Navnenes funktion

Som regel bruger man kun fællesnavnene som egennavne inden for den snævre kreds, hvor navnebærerne hører til. »*Moster* kommer i morgen«, siger man til sine nærmeste. Men »*min moster* kommer i morgen«, siger man til fjernerestående personer.

For de langlandske fortællere er jeg i høj grad en fjernerestående person. De kender mig ikke, og jeg er fremmed i lokalsamfundet. Det kan derfor virke overraskende, at jeg overhovedet har fået navne som *tømrer* og *møller* på mine båndoptagelser. Men man skal lægge mærke til, at navnene er brugt i *fortællinger*. Navnene hører til i den verden, fortællingerne handler om, og de skaber et indtryk af autenticitet. Navnene i mine båndoptagelser har således en *fortællemæssig* funktion.

Men hvilken funktion har navnene, når de bruges i hverdagens almindelige samtaler i lokalsamfundet? Først og fremmest den funktion at udtrykke de talendes gruppetilhørighed og lokale identitet. Ved at bruge navnene viser man, at man hører til i lokalsamfundet og indgår i det lokale netværk, at man er en del af fællesskabet. Og man bekræfter, at der er et lokalt netværk, et fællesskab, hvor man ved, hvem *tømrer*, *dyrlæge* og *møller* er.

Fortællerne ovenfor er mennesker, der er knyttet til lokalsamfundet, og det er ikke tilfældigt, at de fleste af dem er

dialekttalende. Både dialektbrugen og navnebrugen udtrykker og afspejler den lokale identitet.

Jeg ved ikke, hvor almindelig den lokale navnebrug er på Langeland, eller hvor udbredt den er i resten af landet. Jeg ved kun, at der stadig findes lokalsamfund med tætte netværk og mennesker med lokal identitetsfølelse, og at mennesker har behov for at udtrykke identitet og gruppetilhørighed.

Det kan vi bruge sproget til. Både med udtale og med ordvalg kan vi fortælle, hvor vi hører til.

Note

Måske har du, kære læser, undret dig over, at den gamle gårdejer omtaler sin hest med både *han* og *hun*. Det skyldes, at han anvender grammatisk køn. Han taler en dialekt med 3 køn, og han siger *hoppen hun* og *hesten han*, fordi ordet *hoppe* er hunkøn og ordet *hest* hankøn – også når hesten er af hunkøn. (Men det er nok ikke helt realistisk, når han også lader den københavnske dyrlæge sige *han* om hesten).

Karen Margrethe Pedersen, f. 1944,
lektor ved Institut for
Dansk Dialektforskning,
Københavns Universitet.

Løsninger til Sprogviden

1. Når der er tale om passage af åbninger, betyder *ad* 'gennem':

ud ad døren, ind ad vinduet, ind ad nøglehullet

Af bruges om en bevægelse fra et rum og ud af dette:

ud af haven, op af vandet, op af lommen

En bemærkning opstår i munden og kommer ud derfra, den passerer ikke igennem munden. Derfor her: *ud af munden*.

2. *crépinette*, *portefeuille*, *silhouette* og *dusj* er ikke korrekt i dansk retskrivning.

3. c er det rigtige; dansk og russisk er også beslægtede sprog!

4. Det bør være enten *mellem 45 og 80 øre* eller *45-80 øre*.

5. *Ekspertise*: sagkyndig udtalelse/sagkundskab; *forfordele*: give for lidt/give for meget; *misligholde*: ikke overholde en kontrakt el. aftale/vanrøgte (om konkrete ting, fx bygninger); *virak*: hædersbevisninger/ballade.

6. a.

7. Bogbinderen. *Kapitælen* er den øverste og nederste del af ryggen på den indbundne bog. *Kapitælbåndet* er det lille kulørte bånd der som regel er limet på bogblokken ved kapitælen.

8. bladan, masonit, rockwool

9. en labyrint

10. *hvile* har langt i, *ville* har kort i; *synder* er uden stød, *sønder* har stød; *vores* og *våres* udtales helt ens.

Stakkels forfattere – og læsere

Om typografisk opsætning af tekster

Forfatterens hårde slid med at sætte sprogets byggeklodser sammen ødelægges alt for ofte af en typografi, som ikke tilgodeser læserens interesser, med andre ord læseligheden. Når man arbejder med typografi, skal man altid have læseren i baghovedet, især i forbindelse med længere tekster.

Tænk på, hvem målgruppen for teksten er. Det kan være mormor, der ser knapt så godt, som da hun var ung, eller børn i 3. klasse, som endnu ikke er ver-

densmestre i læsningens svære kunst. Selvfølgelig betyder tekstens sproglige og indholdsmæssige sværhedsgrad og læsesituationen også meget – om vi *skal* læse teksten (f.eks. en vejledning i udfyldning af selvangivelsen eller en manual), eller om vi læser teksten af *lyst* (f.eks. en roman eller dagens avis, hvor vi selv kan vælge, hvad vi vil læse om). Nedenfor er der seks hovedregler for typografi og læselighed, som især drejer sig om længere tekster.

1. Linjeafstand: 30 procent ekstra

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig. 10/10.

Linjeafstanden er 1,0. Det er i underkanten ved denne linjelængde.

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig. 10/13.

Linjeafstanden er 1,3. Det giver en bedre læselighed.

En god regel er, at man skal lægge 30% til skriftens sædvanlige linjeafstand. Hvis man skriver på maskine, svarer det nærmest til 1½ linjeafstand. Hvis man bruger et tekstbehandlingsprogram, kan man sætte linjeafstanden til 1,3 eller måske til det typografisk mere gængse f.eks. 10/13, dvs. en 10 punkt skrift med en linjeafstand som en 13 punkts skrift (1 punkt = 0,376 mm).

Hvis spaltebredden er meget smal, kan man dog godt gå længere ned i linjeafstand. Så kompenserer den smalle spalte for den ringe linjeafstand. Mål & Mæle er f.eks. sat med en 10 punkt skrift med en linjeafstand som en 10½ punkts skrift.

2. Linjelængde: Aldrig over 65 enheder

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig.

Antal enheder pr. linje i dette eksempel er ca. 90 – det er for meget.

Linjelængden bør aldrig overskride 65 enheder i gennemsnit pr. linje. Enheder betyder her bogstaver, tegn og ordmellemrum: alt hvad der kan tælles op i linjen. Læseundersøgelser viser, at hvis

man kommer over de 65 enheder, får de fleste mennesker besvær med at læse teksten. Det gælder især, hvis linjeafstanden tillige er for lille.

3. Ikke under 11 punkt til mormor og skolebørn i de første klasser

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig. 12/16.

Man skal afpasse skriftstørrelsen efter sin målgruppe. Børn i 3.-4. klasse og ældre mennesker foretrækker en skrift fra 11-14 punkt.

Det er ikke kun størrelsen, det kommer an på, men især forholdet, som blev beskrevet tidligere, nemlig luften mellem linjerne.

4. Undgå overdreven brug af majuskler

TYPOGRAFI KAN BETEGNES SOM KUNSTEN AT ARRANGERE TYPOGRAFISK MATERIALE I OVERENSSTEMMELSE MED ET SÆRLIGT FORMÅL; MAN SKAL PLACERE SATSEN, FORDELE MELLEMRUMMENE OG BEHANDLE SKRIFTEN SÅLEDES, AT LÆSNINGEN AF TEKSTEN BLIVER SÅ LET SOM MULIG. 12/16.

Alle majusklerne (de 'store' bogstaver) har i de fleste skrifter lige stor højde. Det medfører, at ordbilleder, der er sat

alene med store bogstaver, adskiller sig mindre indbyrdes, end hvis ordene var sat med store og små bogstaver. Minusk-

lerne (de 'små' bogstaver) er nemlig bedre til at danne ordbilleder, der er indbyrdes forskellige i formen.

Brug derfor kun majuskler til korte ord og sætninger og aldrig i de tilfælde, hvor læseligheden skal prioriteres højt.

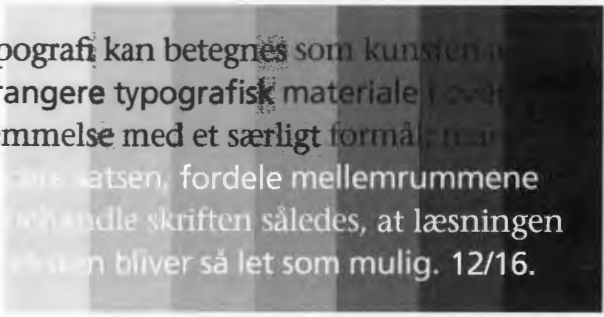
5. Brug kun i begrænset omfang fed skrift

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig. 12/16.

Lange læsetekster med fed skrift kan ved første øjekast virke tunge og utilgængelige. Man bør derfor kun bruge

en skrifts forskellige styrkegrader til overskrifter, fremhævelser o.l. De må aldrig bruges til længere læsetekster.

6. Pas på raster- eller farvede baggrunde

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig. 12/16.

Hvid 10% 20% 30% 40% 60% 80% Sort

En hyppigt forekommende 'begynderfejl' er brugen af rasterbaggrunde (eller f.eks. billeder) under typografi til adskillelse fra andre teksttyper på siden.

Når man nedsætter kontrasten mellem baggrund (papiret) og bogstaverne, nedsætter man tillige tydeligheden af de enkelte tegn. Brug derfor aldrig rasterbaggrund over 20% sort, især ikke hvis det er laserprint, der skal bruges til tryk (eller kopiering). Med fotosats bliver raster-tonen lysere. Illustrationen ovenfor

viser desuden, at nogle skifter er mere 'robuste' og bedre tåler nedsættelse af kontrasten end andre.

Det ligner bogtryk

Mange, som fremstiller tekst via tekstbehandlingsprogrammer, fristes til at bruge en lige højremargin, fordi teksten så ligner rigtig, sat tekst. Men de fleste tekstbehandlingsprogrammer er relativt dårlige til at dele ordene. Det betyder, at alt for få ord bliver delt, og det medfører

så igen, at ordmellemrummene bliver alt for store, når man printer teksten med lige højre margin.

Man skal særligt passe på at bruge lige højremargin ved smalle spalter (fra 50 mm og nedefter), fordi der kan opstå såkaldte hvide 'floder'. Det er (for) store ordmellemrum placeret næsten under hinanden på linjerne:

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften ← således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig.

Læg også mærke til, at når programmet ikke kan/må gøre ordmellemrummene så store, som der er brug for, så begynder det at justere på mellemrummene mellem bogstaverne. Det opfattes af de fleste mennesker som en f r e m h æ - v e l s e af ord og linjer.

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig.

Her er den samme tekst sat med 'løs bagkant', dvs. uden lige højre margin.

Typografi kan betegnes som kunsten at arrangere typografisk materiale i overensstemmelse med et særligt formål; man skal placere satsen, fordele mellemrummene og behandle skriften således, at læsningen af teksten bliver så let som mulig.

Her er spaltebredden ca. 90 mm, og så undgås problemerne med ordmellemrum og ekstra luft mellem bogstaverne.

Det er, fordi ordmellemrummene nu kan justeres på en længere linjelængde.

En annonce før ...

Herunder er der en lille annonce, jeg har fundet i en avis for et par år siden. Den

har jeg designet om på samme format. Originalen er gengivet i hel størrelse. Det nye design følger side 30.

Hele verden.

Vi vil favne hele verden og ikke spærres inde i EF's snævre rammer.

Flygtninge.

Flygtninge er mennesker i nød. Vi må under ingen om stændigheder sende disse mennesker tilbage til krig og tortur.

Den 3. verden.

Vi vil arbejde for en u-landsbistand på et anstændig

niveau. Den skal fremme selvforsyning og selvbestemmelse. Og den skal ikke påføre u-landene vore egne fejltagelser.

DE GRØNNE

- Mere end et miljøparti !

tlf 01 38 00 97 - 09 82 44 09

*Den oprindelige
annonce*

Overskriften. Den generelle bogstavafstand er for stor. Bogstaverne står og råber til hinanden: »Skal vi komme sammen og danne en overskrift?« Ordmellemrummet er for stort, og de to ord står for tæt på rammen, der i øvrigt er så kraftig, at den er ved at tage magten fra resten af de typografiske elementer.

Underrubrikken. Læg mærke til, at luften mellem den første linje (Vi vil favne ...) og overskriften er den samme som mellem de to linjers underrubrik. Luften mellem de to linjer burde være mindre end luften mellem overskrift og

underrubrik, fordi de to linjer hænger mere sammen indholdsmæssigt og også burde gøre det typografisk. Desuden er der brugt tekstbehandlingsanførselstegn efter EF i stedet for apostrof.

Mellemrubrikkerne. Der skal ikke punktum efter overskrifter og mellemrubrikker. Desuden har den anden mellemrubrik (Den 3. verden) for store ordmellemrum.

Brødteksten. Spaltebredden er så stor, at tekstens venstre margin kun er 1 mm fra rammen.

Problemet er det samme som i overskriften: for lidt luft omkring det typografiske element.

Figursatsen uden om tegningen er uheldig, når linjen »Vi vil arbejde« er det eneste, som skaber en formmæssig forbindelse fra den første halvdel og til resten.

Illustrationen. Tegningen af manden, som holder kloden i sine hænder, hører logisk sammen med overskriften og underrubrikken. Den er et forsøg på en illustration af ideen om at favne hele kloden. Men illustrationen er ikke anbragt der, hvor den hører til.

Afsenderen. »DE« klistrer sig forkert op til brødteksten, men hører indholdsmæssigt sammen med »GRØNNE« – luften mellem linjerne er for stor.

Der er ikke brug for en 'tankestreg' foran sloganet, og der skal ikke være ordmellelrum før et udråbstegn.

Telefonnumrene står centreret, mens resten af annoncen er asymmetrisk opbygget. Nu er det ikke sådan, at man ikke kan kombinere symmetri med asymmetri, men i denne sammenhæng virker blandingen ikke velbegrunder.

... og efter

Hele verden

Vi vil favne
hele verden og
ikke spærres inde
i EF's snævre
rammer.

Flygtning

Flygtninge er mennesker i nød. Vi må under ingen omstændigheder sende disse mennesker tilbage til krig og tortur.

Den 3. verden

Vi vil arbejde for en U-landsbistand på et anstændigt niveau. Den skal fremme selvforsyning og selvbestemmelse. Og den skal ikke påføre U-landene vore egne fejltagelser.

DE GRØNNE
Mere end et miljøparti!

Telefon: 01 38 00 97
09 82 44 09

*Annoncen efter
redesign.*

Overskriften. Den generelle bogstavafstand er formindsket – overskrifter må gerne stå tæt. Ord mellemrummet er formindsket, og der er skabt mere luft, marginer, i hele annoncen. Stregen er nu kun 1 punkt tyk.

Underrubrikken. Den forkerte luft i forhold til overskriften er korrigeret, nu er 'enhver sig selv nærmest'. Skriften er ændret til 12 punkt fed for at give den lidt større styrke. Efter EF er indsat en rigtig apostrof.

Mellemrubrikkerne. Punktummerne er fjernet, og afstanden mellem bogstaverne er sat ned, 'knebet'.

Brødteksten. Spaltebredden er nu smalere, så teksten ikke klistrer sig til rammen.

Jeg har også skiftet skrifttype. Den originale annonce er sat med Helvetica,

en skrift, som er (for) meget brugt og derfor ikke giver nogen særlig identitet eller stemning til designet. Den virker tværtimod institutionel og offentlig. Den nye skrift hedder Frutiger.

Afsenderen. »DE« og »GRØNNE« er bragt sammen. Sloganet er sat i samme størrelse som afsenderen, så de to elementer danner en helhed. Ord mellemrummet er fjernet før udråbstegnet.

Telefonnumrene står nu med fast venstre margin (bagkant), så de kommer til at stå under hinanden, og elementet er nu en del af den asymmetriske typografi.

Forhåbentlig er det tydeligt, at den reviderede udgave af annoncen er bedre. Læg mærke til, at funktion og æstetik går hånd i hånd: øjet kan nemmere finde rundt i annoncen, når man læser den – og så ser den pænere ud.

*Henrik Birkvig, f. 1955,
grafisk designer, IDD,
Den Grafiske Højskole.*

Ang. læselighed:

Ca. 13. december udkommer en rapport fra Den Grafiske Højskole med titlen »Sort på hvidt«. Den handler om typografi og læselighed, er på 112 sider, koster 150 kr. og kan bestilles på 31 10 11 77.

Sprogviden

1. Hvad er det rigtige:
bemærkningen fløj lige ud ad/af
mundten på mig
2. Visse ord i Retskrivningsordbogen
har sideformer. Hvilke af følgende
former er ikke korrekte:
crépinette/krebinet
douche/dusj
milieu/miljø
portefeuille/portefølge
ressource/resurse
silhouette/silhuett
troubadour/trubadur
3. Finsk og ungarsk er som bekendt be-
slægtede sprog (fennougriske sprog,
hedder familien). Hvad er det rigtige
af følgende udsagn:
a. finner og ungarere forstår hinan-
den som danskere og svenskere
b. de forstår hinanden ufuldkom-
ment og med meget stort besvær
c. de forstår slet ikke hinanden
4. Find sprogfejlen:
Gennemsnitligt anslås priserne at
være steget med mellem 45-80 øre,
svarende til en merpris på omkring
250-300 kr. pr. kreatur.
5. Her kommer nogle ord som er i gang
med at skifte betydning. Hvad er den
gamle og hvad er den nye betydning:
ekspertise, forfordele, misligholde,
virak
6. Hvad betyder *audit*?
a. kvalitetskontrol
- b. høreapparat
- c. latinsk udråbsord med betydning
basta!
- d. ordet er frit opfundet af Mål &
Mæle
7. Hvilken håndværker bruger *kapi-
tælbånd*:
bogbinderen, gartneren, klejnsme-
den, konditoren, stukkatoren
8. Visse af dagligdagens ord er i virke-
ligheden indregistrerede varenavne.
Hvilket eller hvilke af følgende?
bladan, grafit, hessian, lambswool,
masonit, rockwool
9. Puristen Hans Dahl har (1875) fore-
slået følgende danske ord til afløs-
ning af fremmede:
ambassadør > sendeherre
granat > sprængkugle
kollega > kaldsbroder
demokratisk > menigmandig
parallel > jævnvid
Hvad er så en *slynggang*?
10. Hvad er forskellen i udtalen mellem
hvile og *ville*, mellem *synder* og *søn-
der* (og *sammen*) og mellem *vores* og
våres?